132386 ـ اهمیت سورۀ فاتحه و برخی از فضایل آن

سوال

سورۀ فاتحه از چه اهمیتی برخوردار است و فضیلت آن چیست؟

پاسخ مفصل

الحمدلله.

سورۀ فاتحه، سوره‌ای است بسیار مهم و فضایل پرشماری دارد از جمله:

ـ این سوره یکی از ارکان نماز است و نماز بدون آن صحیح نیست؛ بخاری (۷۵۶) و مسلم (۳۹۴) از عُبادة بن صامِت ـ رضی الله عنه ـ روایت کرده‌اند که رسول الله ـ صلی الله علیه وسلم ـ فرمودند: «کسی که فاتحة الکتاب را [در نماز] نخواند، نمازی ندارد».

امام نووی می‌گوید:

«از این حدیث وجوب خواندن فاتحه دانسته می‌شود و این‌که خواندن خود سورۀ فاتحه مقصود است و چیز دیگری جایگزینش نیست مگر کسی که از خواندنش ناتوان باشد و این مذهب مالک و شافعی و جمهور علما از جمله صحابه و تابعین و کسانی است که پس از آنان آمدند».

ـ این‌که این سوره، برترین سوره در قرآن است؛ ترمذی (۲۸۷۵) از ابوهریره ـ رضی الله عنه ـ روایت کرده ـ و آن را صحیح دانسته ـ که رسول الله ـ صلی الله علیه وسلم ـ خطاب به أُبَی بن کعب فرمود: «آیا دوست داری سوره‌ای را به تو یاد دهم که در تورات و انجیل و زبور و فرقان مانند آن نازل نشده است؟» گفت: آری ای رسول الله. رسول الله ـ صلی الله علیه وسلم ـ فرمودند: «در نماز چه می‌خوانی؟» پس [أُبی بن کعب] ام القرآن (یعنی سورۀ فاتحه) را خواند، آنگاه رسول الله ـ صلی الله علیه وسلم ـ فرمودند: «قسم به آن‌که جانم به دست اوست، در تورات و انجیل و زبور و قرآن مانند آن نازل نشده است» (آلبانی در صحیح ترمذی آن را صحیح دانسته است).

ـ این سوره همان «سبع المثانی» است که الله متعال دربارۀ آن فرموده است:

وَلَقَدْ آتَيْنَاكَ سَبْعًا مِّنَ الْمَثَانِي وَالْقُرْآنَ الْعَظِيمَ [حجر: ۸۷]

(و به راستی به تو سبع المثانی (سورهٔ حمد) و قرآن بزرگ را عطا کردیم).

بخاری (۴۴۷۴) و از ابوسعید بن المُعَلّیٰ ـ رضی الله عنه ـ روایت کرده که رسول الله ـ صلی الله علیه وسلم ـ فرمودند: «پیش از آن‌که از مسجد خارج شوی، سوره‌ای را به تو یاد خواهم داد که بزرگترین سوره در قرآن است» سپس دست مرا گرفت، پس هنگامی که خواست از مسجد بیرون شود به ایشان گفتم: آیا نگفتی که سوره‌ای را به تو یاد خواهم داد که بزرگترین سوره در قرآن است؟ فرمود: «الحمد لله رب العالمین، همان سبع المثانی و قرآن بزرگ است که به من داده شده است».

حافظ ابن حجر می‌گوید:

«دربارهٔ این‌که چرا «مثانی» نامیده شده اختلاف نظر است، گفته شده برای این است که در هر رکعت تکرار می‌شود، و گفته شده برای آن‌که با آن ثنای الله تعالی گفته می‌شود و گفته شده برای آن‌که این امت با آن استثنا شده‌اند و بر امت‌های گذشته نازل نشده است».

ـ این سوره توسل به الله تعالی با حمد و ثنا و بزرگداشت او و توسل به او با عبودیت و توحیدش را یکجا آورده است، سپس درخواست مهم‌ترین خواسته‌ها و موفق‌ترین رغبت‌ها یعنی هدایت پس از این دو توسل آمده، بنابراین کسی که با آن دعا کند شایستهٔ اجابت است.

نگا: مدارج السالکین (۱/ ۲۴).

ـ این سوره ـ با آن‌که کوتاه است ـ انواع سه‌گانهٔ توحید یعنی توحید ربوبیت و توحید الوهیت و توحید نام‌ها و صفات را در خود دارد.

نگا: مدارج السالکین (۱/ ۲۴ ـ ۲۷).

ـ این سوره، شفای دل‌ها و شفای بدن‌ها را در خود دارد.

ابن قیم ـ رحمه الله ـ می‌گوید:

«اما این‌که شفای دل‌ها را در خود دارد: این سوره به شکل کامل آن را در خود دارد، زیرا محور بیماری‌های دل و دردهای آن به دو اصل باز می‌گردد: فساد علم و فساد نیت و دو بیماری‌های کشنده یعنی گمراهی و خشم [الهی] از این دو اصل سر بر می‌آورد، زیرا گمراهی نتیجهٔ فساد علم است و خشم الهی نتیجهٔ نیت فاسد است و این بیماری ملاک همهٔ بیماری‌های دل است. هدایت به راه راست شفای از بیماری گمراهی را در خود دارد و از همین رو درخواست هدایت فرض‌ترین دعا برای هر بنده و واجب‌ترینش در هر روز شب و در هر نماز است و این به سبب ضرورت شدید و نیاز او به هدایتِ مطلوب است و هیچ درخواستی نمی‌تواند جای این درخواست را بگیرد.

محقق گرداندن إِيَّاكَ نَعْبُدُ وإِيَّاكَ نَسْتَعِينُ از نظر علم و معرفت و عمل و حال، شفای از بیماری فساد دل و فساد نیت را در پی خواهد داشت.

اما این‌که این سوره شفای بدن را در خود دارد؛ آن‌چه در سنت در این باره آمده و قواعد طب و تجربه که دال بر آن است را ذکر می‌کنیم.

اما آن‌چه در سنت دال بر آن آمده: در صحیح از حدیث ابوالمتوکل ناجی از ابوسعید خدری روایت شده که گروهی از اصحاب پیامبر ـ صلی الله علیه وسلم ـ از کنار یکی از محله‌های عرب می‌گذشتند... (سپس حدیث رُقیه توسط فاتحه را ذکر نمود) سپس گفت:

«این حدیث، حصول شفای شخص گزیده شده با قرائت سورهٔ فاتحه را در خود دارد، و این سوره او را از دارو بی‌نیاز کرد و این شفا به جایی رسیده که دارو نرسیده است. (یعنی شفایش کامل‌تر از شفای داروست).

این در حالی است که محل این دارو (یعنی شخص بیمار و اقوام او) غیر شایسته بودند، یا به این دلیل که آن محله غیر مسلمان بودند یا بخیل بودند (چنان‌که در حدیث آمده است) پس چگونه خواهد بود اگر محل [قرار دادن این دارو] شایسته باشد؟» (مدارج السالکین: ۱/ ۵۲ ـ ۵۵).

وی سپس می‌گوید:

«گاه دچار دردهایی آزار دهنده می‌شدم که مرا زمین‌گیر می‌کرد و این در اثنای طواف و دیگر حالات رخ می‌داد، پس سورهٔ فاتحه را می‌خواندم و با آن بر محل درد مسح می‌کردم پس انگار دانهٔ شنی بود که از من می‌افتاد و این را بارها امتحان کرده‌ام و قدحی از آب زمزم را برمی‌داشتم و سورهٔ فاتحه را بر آن می‌خواندم و چنان نفع و نیرویی در آن می‌یافتم که مانند آن را در دارو نمی‌یافتم» (مدارج السالکین: ۱/ ۵۸).

ـ این سوره شامل پاسخ به همهٔ اهل باطل از همهٔ ادیان و نحله‌ها و پاسخ به اهل بدعت و گمراهی در این امت است.

و این از دو طریق دانسته می‌شود: مُجمَل و مُفَصَّل:

بیان آن به این شکل است که: صراط مستقیم شامل شناخت حق و ترجیح آن و مقدم داشتن آن بر غیر حق و دوست داشتن و گردن نهادن به حق و دعوت به سوی آن و جهاد با دشمنان حق بر حسب امکان است.

و حق آن است که رسول الله ـ صلی الله علیه وسلم ـ و یاران ایشان بر آن بوده‌اند و آن است که ایشان از علم و عمل در باب صفات پروردگار و نام‌های او و توحید و امر و نهی و وعده و وعیدش آورده و در حقایق ایمان که از منازل سالکین به سمت الله تعالی است و همهٔ این‌ها به رسول الله ـ صلی الله علیه وسلم ـ بازمی‌گردد نه به آرای رجال و آن‌چه آنان وضع

کرده‌اند و افکار و اصطلاحات آنان. (مدارج السالکین: ۱/ ۵۸).

ـ سورهٔ فاتحه همهٔ معانی موجود در کتاب‌های نازل شده را در خود دارد. (مدارج السالکین: ۱/ ۷۴).

ـ این سوره سودمندترین دعا را در خود دارد.

شیخ الاسلام ابن تیمیه می‌گوید: «در این‌که سودمندترین دعا چیست تأمل نمودم، پس دانستم که آن، درخواستِ یاری الله در راه خشنودی است، سپس آن را در سورهٔ فاتحه یافتم که: إِيَّاكَ نَعْبُدُ وإِيَّاكَ نَسْتَعِينُ (مدارج السالکین: ۱/ ۷۸).

به طور کلی: سورهٔ فاتحه کلید هر خیر و سعادت در دنیا و آخرت است.

ابن قیم ـ رحمه الله ـ می‌گوید:

«فاتحه الکتاب و ام القرآن و سبع المثانی و شفای کامل و داروی نافع و رقیهٔ کامل و کلید غنا و رستگاری و نگه دارندهٔ نیرو و از بین برندهٔ دل‌مشغولی و غم و ترس و اندوه برای کسی که قدرش را بداند و حقش را بدهد و آن را به نیکی بر درد خود بگذارد و وجه شفا خواهی و درمان خواهی با آن و رازی را که باعث شده چنین باشد را بداند.

و هنگامی که یکی از صحابه این را درک نمود و شخص گزیده شده را با آن رُقیه کرد، رسول الله ـ صلی الله علیه وسلم ـ خطاب به ایشان فرمود: «چگونه دانستی که آن رُقیه است؟».

کسی که توفیق او را یاری دهد و با نور بصیرت ببیند بر اسرار این سوره و توحیدی که در آن است و شناخت ذات [الله] و نام‌ها و صفات و افعال او و اثبات شرع و تقدیر و معاد واقف می‌شود و توحید خالص در ربوبیت و الوهیت و کمال توکل و سپردن امور به کسی که همهٔ امر به دست اوست و همهٔ حمد برای اوست و همهٔ خیر به دست اوست و کارها به او بازمی‌گردد را رعایت کند و در طلب هدایت که اساس خوشبختی دو دنیاست خود را به الله نیازمند باند و ارتباط معانی آن را در جلب منافع و دفع مفاسد بداند و بداند که فرجام کامل و نعمت تام به آن وابسته است و به محقق شدنش وابسته، همین او را از بسیاری از داروها و رُقیه‌ها بی‌نیاز می‌کند و درهای خیر را با آن خواهد گشود و با آن از اسباب شر دوری می‌گزینند» (زاد المعاد: ۴/ ۳۱۸).

والله اعلم